

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar

TÉZISFÜZET

A politikai szeretet teológiai alapjai

Ferenc pápa tanításában

Dissertatio ad Doctoratum

Készítette: Wappler Ádám

Konzulens: Prof. Dr. Kránitz Mihály

Budapest, 2023

1. A doktori disszertáció módszertani és tartalmi megközelítése

Jelen téziszűzetben a doktori disszertációm főbb téziseit érintve mutatom be és foglalom össze értekezésem végkövetkeztetéseit.

A doktori kutatásom fókuszja kétirányú volt: egyrészt Ferenc pápa megnyilatkozásait vizsgáltam, különösen is az ekkleziológiai-pasztorális programjának szem előtt tartásával, valamint a politikai szeretettel összefüggésben lévő gondolatait és tanítását, ezek lehetséges harmonizálása érdekében. Másrészt kutatásom a dél-amerikai teológia megismerésére irányult, ezen belül is hangsúlyosan a nép teológiájának feldolgozására, különös tekintettel Lucio Gera, Juan Carlos Scannone, Enrique Ciro Bianchi és Carlos Maria Galli munkáira, hiszen Ferenc pápa teológiájának megismeréséhez nélkülözhetetlen forrásnak számít ez a latin-amerikai kontextus.

A doktori disszertáció elkészítése során a doktori kutatásaim alatt került publikálásra a Sággy Ádám kollegámmal közösen írt könyvünk, *Bevezetés az Újszövetségbe* címmel (SÁGHY, Á. – WAPPLER, Á., *Bevezetés az Újszövetségbe*, SZIT, Budapest 2021, 2022².), amelyet a szentírásstudomány, a fundamentális teológia és a spirituális teológia sajátos ötvözeteként doktori disszertációm egyes részeinél forrásként használtam fel.

Emellett a *Vigilia* folyóiratban publikált *Politika az új evangelizáció fényében* című tanulmány egyes fejezetei is felhasználásra kerültek szerkesztett és kiegészített formában (vö. WAPPLER, Á., *Politika az új evangelizáció fényében*, in *Vigilia* [2016/3.] 186–194.).

Módszertani megközelítést tekintve megjegyezzük, hogy disszertációnk témája a teológiai diszciplína fundamentális területén helyezkedik el, érintve a dogmatika, a biblikum, a pasztorálteológia, a lelkiéleteológia és a társadalomtudomány határterületeit is, amelyeket a fundamentális teológia talaján kívánjuk összefogni. A szöveg struktúrájában és nyelvezetében ez az egység kifejezésre jut.

A disszertáció 5 fejezet köré csoportosítva bontja ki és közelíti meg a politikai szeretet lehetséges teológiai alapjait Ferenc pápa tanításában. Ennek jegyében:

1. Az első fejezetben először a fogalmi tisztázásra kerül sor, ahol arra a következtetésre jutunk, hogy a politikai szeretet teológiai fogalom, ami politikai távlatokat nyithat. A politikai szeretet teológiai megalapozása szerint a politika a szeretet egyik legmagasabb formája lehet az evangelizáció egyik kitüntetett útjaként, és ennek igazolásaként a szentírási alapokból indulunk ki.

2. A második fejezetben kerül kibontásra a „népben” gyökerező politika jelentése, a nép fogalmának bemutatása, az Isten népe és a világi, társadalmi nép közötti analógia és különbözőség kimutatása, a nép bibliai jelentősége, majd arra reflektálunk, hogyan tér vissza az Isten népe fogalom az egyházban és a teológiában a II. Vatikáni Zsinat, a felszabadítási teológia, a nép teológiája nyomán, eljutva egészen Ferenc pápáig. Ennek során rámutatunk, hogy a politikai szeretet lehetséges teológiai forrása a nép teológiája.

3. A harmadik fejezetben Ferenc pápa ekkleziológiájai és teológiai súlypontjait mutatjuk be, azokra a latin-amerikai szerzőkre reflektálva, akik hatást gyakoroltak a pápa teológiai gondolkodására, és így mintegy teológiai és filozófiai gyökerei is kibontásra kerülnek. Rámutatunk, hogy Ferenc pápa teológiájának megértéséhez nem önmagában kell vizsgálnunk alakját, hanem egy egymással összefüggő teológiai láncolat bontakozik ki. Ennek során azt láthatjuk, hogy Ferenc pápa teológiai háttérében többek között egyaránt jelentős szerepet játszik Romano Guardini (1885–1968), és a latin-amerikai kontextusból Amelia Podetti (1928–1979), Paulo Freire (1921–1997) és Lucio Gera (1924–2012).

4. A negyedik fejezetben kísérletet teszünk a teória és a praxis összehangolására, a politika spirituális teológiájának lehetséges vonásainak felvázolására, valamint a politikai szeretet és Ferenc pápa egyháztani programjának harmonizálására. Rámutatunk, hogy a „népből” gyökerező politikában a politikai szeretet teológiai alapjai között találjuk a néphez való közelség, a néppel való azonosulás, a népben való megtestesülés teológiai fogalmait, a szegénység melletti elsődleges döntést, a periféria központi szerepét, az irgalmasság, a *compassio*, a *sensus fidei* és a *intellectum fidei*, a szinodalitás, a misszionárius tanítványság hangsúlyait, a prófétai-pásztori társadalmi küldetés jellegét, valamint a valóság és az egység prioritását. Ennek összefüggésében a „lélekben politikus” sajátosságait is felvázolhatjuk, amelyek tájékozódási pontok lehetnek a politikai szeretet praxisában.

5. Az ötödik és egyben zárófejezetünkben a jelen kor kihívásaira vonatkozóan érintőlegesen teszünk teológiai megfontolásokat, amelyek a későbbi teológiai kutatás és további elgondolások tárgyát képezhetik. Így szót ejtünk az emberi méltóság kulcsszerepéről, és ennek összefüggésében az élet védelme, a halálbüntetéssel kapcsolatos erkölcsi megfontolások, a menekültek és a migráció kihívásaira adott lehetséges egyházi válasz is bemutatásra kerül. Külön reflektálunk a három „T”: *la tierra, el techo y el trabajo* (föld, otthon, munka) programjára, amelyek együttesen hozzátartoznak az emberi méltóság biztosításához, és amelyek a népi mozgalmak tevékenységét meghatározzák.

2. Összefoglaló tézisek a politikai szeretet lehetséges teológiai megalapozásához

2.1. Tézisek Ferenc pápa teológiája és egyháztana vonatkozásában

- a) Ferenc pápa teológiájának megértéséhez nem önmagában kell vizsgálnunk alakját, hanem egymással összefüggő teológiai láncolat bontakozik ki, amely összeköti XXIII. János pápát és Ferenc pápát a felszabadítási teológián és a nép teológiáján, a II. Vatikáni Zsinat egyháztanán, a COEPAL-n (*Comisión Episcopal de Pastoral*, 1966), a latin-amerikai szinódusokon – Medellínén (1968) és Pueblán (1979) –, az *Evangelii nuntiandi*-n (1975) és az Aparecidai dokumentumon (2007) keresztül. Ennek a folyamatnak a végén jelenik meg az *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás (2013) és értelmezhetőek annak egyháztani hangsúlyai.
- b) Ferenc pápa teológiai háttérében többek között egyaránt jelentős szerepet játszik Romano Guardini (1885–1968), és a latin-amerikai kontextusból Amelia Podetti (1928–1979), Paulo Freire (1921–1997) és Lucio Gera (1924–2012).
- c) A Katakomba-paktum jelentős forrásként hozzájárul az egyházban és a teológiában a szegénység fogalmának visszatéréséhez, lendületet adva a perifériára való elmozdulásra. Először a dél-amerikai teológia veszi át és bontakoztatja ki, de II. János Pál és XVI. Benedek is magáévá teszi. Így jut el egészen napjainkig, ahol Ferenc pápa pápaságának központi elemévé válik.
- d) Ferenc pápánál a nép teológiai kulcsfogalom és a valóságnak meghatározó alanya, amely egyfajta szintézist teremt a lelkipásztori, az egyháztani és a politikai teológia területei között.
- e) Ferenc pápa a „nép” értelmezése során nem országról, nemzetről vagy egy földrajzi helyről beszél, hanem annak értelmében, amit a „néphez tartozás érzése” kifejez, történelmi, nyelvészeti, kulturális összefüggésben, amelyekből egy nép merít, mindenekelőtt a kollektív bölcsesség és emlékezet jelentőségét hangsúlyozva.
- f) Ferenc pápa megközelítése a nép teológiai fogalmából indul ki, de szintézist alkot a világi, társadalmi értelemben vett néppel oly módon, hogy Isten szent népe a társadalomban él, a nép között szolgálva, nem pedig felette uralkodva, és eligazítást ad a politika számára is a nép vezetésének és szolgálatának vonatkozásában. Ennek összefüggésében beszélhetünk „népből” gyökerező politikáról.
- g) Paulo Freire felszabadító oktatás-koncepciójában egy lehetséges forrást fedezhetünk fel Ferenc pápa ekkleziológiai gondolkodását illetően. Kimutatható a megegyezés a kritikai pedagógiai koncepciójában található „tanár-diák” kapcsolata és Ferenc pápa

„misszionárius tanítvány” fogalma között, valamint a szegények evangelizáló képessége kapcsán. Továbbá a néppel való azonosulás jelentősége, valamint a periféria és a centrum viszonya vonatkozásában is kimutathatjuk Freire koncepciójának gyökereit a pápa teológiai gondolkodásában.

- h) Ferenc pápának az egység és a különbözőség szintéziséről alkotott nézetében a szent ignáci megkülönböztetés elve és Romano Guardini gondolkodása is szerepet játszik. Ezt az értelmezését nemcsak az egyének, de a népek és Isten népe életében is alkalmazza, vagyis lekipásztori belátásának politikai perspektívája is van e tekintetben.
- i) Ferenc pápa nem „politizál”, hanem evangéliumi pedagógiát művel, amely során pasztorális és ekkleziológiai megnyilatkozásait beilleszthetjük a politikai praxis kereteibe, így megalapozva a politikai szeretet hermeneutikáját. A politikai szeretet így evangéliumi pedagógiát jelent, amelyben a nép vezetése a néppel és különösen is a szegényekkel együtt való vezetés, amely az igazságtalan helyzetből adódó ellentétek felszabadítására törekszik.

2.2. Tézisek a nép fogalmáról

- a) A társadalmi tanítás és a társadalmi igazságosság előmozdítása szükségszerűen összekapcsolódik a néppel és nem választható el tőle, mert a népben az emberek kultúrája és értékei testet öltenek, amely magában foglalja a méltóságérzetük forrását jelentő szellemi értékeket is.
- b) Az eltérések és az elhatárolás mellett analógia, párhuzam és fontos kapcsolódás fedezhető fel Isten népe és a világi, társadalmi nép között, amely meghatározhatja a társadalmi értelemben vett néphez való hozzáállást és a politikai szeretet természetét is.
- c) Ferenc pápa alulról fölfelé irányuló egyháztani és pasztorális teológiai programja nemcsak az ekkleziológia, hanem a politika számára is forrásként szolgálhat, azzal, hogy a néppel együtt folytatott és a népből gyökerező politika perspektíváját nyitja meg.
- d) A nép teológiája gyakorlatilag a kultúra teológiája, a kultúra a *locus theologiae*-ja, amelynek alanya maga a nép.
- e) A népben gyökerező politika kifejezésre juttatja, hogy a politikai szolgálat elválaszthatatlan a nép kategóriájától: ha a politika elszakad a néptől, akkor a nép már csak tömeg és eszköz, a politika pedig uralkodik, és nem szolgál. Mindez ekkleziológiai szinten és a hit vonatkozásában is érvényes megállapítás: az egyház mint nép Isten népe

mutatkozik meg, és ez a szoros kapcsolat az egyháztan és a lelkipásztorkodástan vonatkozásában is jelentőséggel bír.

- f) A néphez közeli lelkipásztori stílus olyan minta, amely a politikai gyakorlat számára is inspiráló forrás lehet. Felfedezhetjük általa, hogy a nép körében élünk és a néphez tartozunk, amely felelősségre int a népért.
- g) A néppel való szövetség (בְּרִית – *berith*) nem pusztán formális jogi aktus és szerződés JHWH és a nép között, hanem olyan személyes viszony és szeretetkapcsolat, amelyben a nép nem egyszerűen tulajdona Istennek, hanem „kincse”. Az eredeti héber szövegben ugyanis a שְׂגֻלָּה (*szegullá*) szó szerepel, aminek jelentése a kincs. „Ha tehát hallgattok szavamra és megtartjátok szövetségemet, akkor az összes népek között különleges tulajdonommá teszlek benneteket.” (Kiv 19,5).
- h) Az Isten népét az az Istenhez kapcsolódó szeretetkapcsolat határozza meg, amely a szabadításban jut kifejezésre, és amely szabadítás a bibliai terminusban a szinonimája az üdvösségnek és így végső soron Isten népének közössége az üdvösség relációjában értelmezendő, és ehhez társul a messiási eszme is. Ezzel szemben a társadalmi értelemben vett népben ez az üdvözítő perspektíva nincsen meg.
- i) Amíg az ószövetségi viszonylatban az „Isten népe”-identitás legmeghatározóbb része a szabadulás és az Istenhez való közelség, az Újszövetségben Péter első levele adja meg az Isten népéhez tartozás új távlatát, ami az irgalom megtapasztalásában áll. „Ti valamikor nem voltatok nép, most pedig Isten népe vagytok; régen nem nyertetek kegyelmet, most pedig irgalomra találtatok.” (1Pét 2,9–10). Ennek alapján az „irgalomra találás” által válik Isten népévé az egyház, ez pedig fontos ekkleziológiai hangsúlyt tár elénk.
- j) A Szentírás végig arról tanúskodik, hogy az örömhír elsődleges címzettjei a szegények. Ennek hangsúlyozása kerül előtérbe a felszabadítási teológiában, majd azt meghaladva a nép teológiájában bontakozik ki és jelenik meg Ferenc pápa tanításában.
- k) A nép teológiája – a kultúrát a nép alapjának tekintve – a nemzeti politika fontos részét képező kulturális és történelmi hagyományok és örökségek ápolásának, továbbadásának a jelentőségét is megalapozza.
- l) A megváltás és az üdvtörténet is a népből indul, és mint ilyen, a nép az egyik alapja a megváltás misztériumának.
- m) A néphez tartozás nemcsak egy kulturális beágyazódást, a nemzeti, történelmi örökség elsajátítását, a hagyományok őrzését és szeretetét foglalja magában, hanem azt az

azonosulást is, amelyet a teológia a megtestesüléssel, a hústesté válással (vö. Jn 1,14) fejez ki.

- n) Az egyházi önértelmezés szerepet játszik az egyház politikai értelmezésében, és az egyház politikai és társadalmi gondolkodása az ekkleziológiában is nyomot hagy. A Ferenc pápa által képviselt ekkleziológia a politika új teológiájának forrása lehet. Mindezek alapján ennek a gyakorlati útján az első lépés a „társadalmi megtérést” megelőző „egyházi megtérésben” és átfogó egyháztanhoz való visszatérésben mutatkozik.
- o) Az egyházi és lelkipásztori megtérés alapja a társadalmi megtérésnek.

2.3. Tézisek a periféria fogalmáról

- a) Ferenc pápa gondolkodásában a periféria kifejezés nem annyira földrajzi, mint inkább egzisztenciális és teológiai jelentőségű, amelynek ekkleziológiai, de szociális és politikai relevanciája is van.
- b) Az egzisztenciális periféria bibliai gyökerekből táplálkozó teológiai fogalom, és összefüggésben van a szegénység teológiájával, vele párhuzamba állítható, hiszen az egzisztenciális periférián élők azok, akik a szegénység különböző kategóriájával jellemezhetők. Ebből a perspektívából az egzisztenciális periférián élők azok, akiket a gazdasági rendszer által „leselejtezetteknek”, „kidobottaknak” nevez, a lelki, morális és anyagi értelemben vett szegények, a kirekesztettek és a társadalom peremére taszított emberek, akik sokszor remény, kilátás nélkül élik mindennapjaikat
- c) Akkor létezik periféria, ha van centrum is. Ebben az értelemben a periféria tartalma relatív, mert nem biztos, hogy akiket a centrum „periférián élőknek” tekint, ők maguk is így értelmezik létüket és helyzetüket. Ez érvényes politikai, kulturális és teológiai értelemben is. Ebben a perspektívában a „periféria” fogalmának egzisztenciális értelme van, amely kapcsán megfigyelhető az az átértékelés és elmozdulás, amely szerint a „periféria” központtá válik.
- d) A periféria teológiája Ferenc pápa egyházi perspektívájában összefüggésbe hozható a decentralizációs törekvéseivel és a helyi egyházak súlyának felértékelésével a szinodalitás jegyében, de párhuzamba állítható a politikai praxisban a szubszidiaritás és az önkormányzatiság elvével is.

2.4. Tézisek a politikai szeretet és a politikai lelkiség vonásairól

- a) A politikát nem a pártpolitika vagy a hatalmi spekuláció fogalmi szintjén értelmezzük, hanem úgy mint szolgálatot és a szeretet megnyilvánulását, és ekképpen az evangelizáció egyik kiváltságos útjaként. A politikai szeretet így beleilleszkedik Isten szeretetművébe.
- b) A politikai szeretet teológiai fogalom, ami politikai távlatokat nyithat. A politikai szeretet teológiai megalapozása szerint a politika a szeretet egyik legmagasabb formája lehet az evangelizáció egyik kitüntetett útjaként.
- c) A politikai szeretet Isten szeretetművében való részesedés. A politikai szeretet olyan szeretet, amely a *compassio* és az irgalmasság művészete.
- d) A politikai szeretet teológiai alapjainál az *ἀγάπη*, az *ἔρωσ* és a *חַסֵד* hármassága bontakozik ki előttünk, amelyben egyszerre és kölcsönösen jelen van az *ἀγάπη* „lefelé” emanálása, az *ἔρωσ* reditiója „felfelé” és a *חַסֵד* horizontális működése, amely kapcsolat megnyitja annak lehetőségét, hogy mindezt Isten *immanens creatio continuájaként* értelmezzük. Ez egyúttal jelentheti a Lélek immanens működését is (*רוּחַ יְהוָה*), ami pedig egy egészen új pneumatológiai dimenziót nyithat meg, amely aktívan találkozik a politikával, és így a politika spirituális teológiájának részét képezhetné.
- e) A politikai szeretet evangéliumi pedagógiát jelent, amelyben a nép vezetése a néppel és különösen is a szegényekkel együtt való vezetés, amely az igazságtalan helyzetből fakadó ellentétek felszabadítására törekszik.
- f) A politika is – mint a közjó szolgálata, és az igazságosság előmozdítása – evangelizációs küldetés, egy missziós hivatás, amely a Jézus által meghirdetett evangéliumból források, arra épül.
- g) Ha abból indulunk ki, hogy a szeretet elköteleződés, akkor a politikai szeretet társadalmi elköteleződést foglal magában, amely az egyház prófétai küldetésének megnyilvánulása.
- h) Isten stílusa mint a közelség, együttérzés, gyöngédség, amelyek meghatározzák a néphez való odafordulását, és amelyek rendszeresen visszatérő kulcsfogalmak Ferenc pápa gondolkodásában a pásztori magatartás és lelkiség vonatkozásában, nemcsak a néphez közeli lekipásztort jellemző stílusjegyek, hanem a „lélekben politikus” (EG 273.) attribútumai is.
- i) A néphez közeli lekipásztori stílus által felfedezhetjük, hogy a nép körében élünk és a néphez tartozunk, amely felelősségre int a népért.

- j) A népet alkotó emberek iránti felelősség, elköteleződés, szeretet és *compassio* is meghatározó részei a néphez tartozás fogalmának. Voltaképpen ezek együttes megélése jut kifejezésre a hazaszeretet magatartásában.
- k) Jézus nemcsak pásztor, de bárány is, azaz olyan vezető, aki teljesen azonosul a néppel.
- l) A „láss, ítélj, cselekedj” programja nem pusztán a pasztorális, hanem társadalmi cselekvésre nézve is iránytű.
- m) A politikai kereszténység helyett teológiai értelemben a keresztény politika az autentikus vízió, ami a keresztény hitből fakadó alapelvek mentén alkot politikát, a politikai szeretet teológiai forrásaiból inspirálva, az evangéliumi realizmus talaján állva. Nem a keresztény üzenetet igazítja a politikához, hanem a politikát a kereszténységhez.
- n) Ahogyan nem a politikai, kulturális és vallási központból, Jeruzsálemből indul Jézus megváltó működése, hanem a jelentéktelennek és legkisebbnek számító Betlehemből (vö. Mik 5,1), úgy elmondhatjuk, hogy a társadalmi megújítás is a legkisebbektől indul.
- o) A *compassio* eredetileg krisztológiai fogalom, a krisztológia pedig az ekkleziológia meghatározója, amely pedig a politikai szeretet teológiai ihletője lehet, így a *compassio* ebben a perspektívában nemcsak teológiai kulcsfogalom, hanem a társadalmi kapcsolatok fontos mozgatórugója.
- p) A politika az egyénnel és a társadalommal való *compassióból* is ered, nem pusztán a társadalmi szerződés alapján. A *compassio*-alapú társadalmi szerződés egy szociálisan érzékeny és a periférián élők érdekeit szem előtt tartó politika és társadalom távlatát nyithatja meg az egyetemes testvériség eszméje felé vezetve.
- q) Az evangéliumi logika alapján a szegényeket a középpontba állító politikai cselekvésben a szegények mint a politikai cselekvés mércéi mutatkoznak meg. Ebből az következik, hogy egy ország, egy nép igazi erejének mutatója elsősorban nem a katonai potenciáljából, vagy gazdasági, anyagi és területi méretből adódik, hanem szociális érzékenysége, a szociális rendszer fejlettsége és a szociálpolitikai intézkedések minősége, a legelesettebbek iránti *compassiója*, azaz cselekvő együttérzése révén fejeződik ki leginkább.
- r) Analógiát mutathatunk ki a pap és a politikus között, hiszen sajátos értelemben mindketten a nép pásztorai, és ennek alapján ugyanúgy korreláció is van köztük.
- s) Isten népének pásztorai cselekvési módja és küldetése megfeleltethetőek analóg módon a világi nép vezetőire, vagyis a politikus úgy jelenik meg mint pásztor és próféta. Így a közjő szolgálata mint prófétai küldetés jelenik meg előttünk.

2.5. Tézisek Ferenc pápa ekkleziológiai-pasztorális programja és a politikai szeretet közti harmonizálásról

- a) A politikai praxisba átültethetőek Ferenc pápa ekkleziológiai teoretikus irányai.
- b) Ahogyan a nép teológiája analógiát állít Isten népe és a világi nép között, úgy analógiát állíthatunk Ferenc pápa Isten népe kormányzásáról szóló, lelkipásztori megnyilatkozásai, valamint a világi nép vezetése, és így a politika között. Az egyházi értelemben vett nép vezetőinek szóló Ferenc pápai megnyilatkozások megfeleltethetőek a politikai értelemben vett nép vezetői felé szóló iránymutatásokkal és így mint politikai spirituális teológiai alapvetésekkel is foglalkozhatunk velük.
- c) A *sensus fidei* kulcsfogalomnak számít az Isten népe összeségeként értelmezett egyház megértéséhez, ami magában foglalja azt is, hogy ennek gyakorlati megélése és megvalósítása a társadalmi és politikai szinten is érvényesítésre hivatott.
- d) A *sensus fidei* gyakorlati útja összefüggésben van a szinodalitással, és abban bontakozik ki, amely által minden megkeresztelt ember, az „egész nép” a „hit tanítását” „egyre inkább alkalmazza életében” (vö. LG 12).
- e) A szinodalitás a cselekvésnek egy olyan kifejezési módjaként áll előttünk, ami a politika és a társadalmi viszonyok számára is gyümölcsöző lehet.
- f) A szinodalitás egyben a decentralizáció útja, ami a politikai gyakorlatba átültetve a szubszidiaritás alapvető egyházi társadalmi tanításával korrelál a helyi közösségek autonómiájának és szuverenitásának elismerésével és értékelésével.